

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 02.09.2016
Yayın Kabul Tarihi: 03.04.2017

Ermeni Mezalimini Konu Alan Çukurova Ağıtları Üzerine Bir Değerlendirme *

An Evaluation on Cukurova Laments Mention of Armenian Atrocities

Prof. Dr. Esma ŞİMŞEK **

Öz:

İlk örneğine M.Ö. ikinci asırda Hunlar arasında rastlanan, İslâmiyet'ten önceki dönemlerde “yuğ” merasimine bağlı olarak terennüm edilen ve Orhun Yazıtlarında “sıgıt” teriminin karşılığı olan ağıt yakma geleneği, günümüzde de canlı bir şekilde yaşatılmaktadır. Anadolu sahasında; bayatı, deme, deşet, deyiş, deyişet, dil, las, lavik, ölgülü, sabu, sızılama, şin, şivan, yakım, yas vb. kelimelerle de bilinen ağıtların en çok söylendiği yerlerden biri Çukurova bölgesidir.

Tamamen yaşanılan olaylarla ilgili olan ve yüreğin derinliğinde hissedilen acıların şiirleşmesiyle ortaya çıkan ağıtlar, daha çok hanımlar (anne, eş, nine, gelin, nişanlı, abla vs.) tarafından söylenir. Ağıtlarda başta ölüm olmak üzere insanoğlunun canını yakan, yüreğini sızlatan her türlü olaya yer verilir. Çukurova yöresinde tespit edilen ağıtlardan bazıları; gurbet, ayrılık, sevda, hastalık, ölüm ve kaybedilen eşyalar gibi konular üzerine yakılırken, bir kısmı da Ermenilerin Türklere karşı uyguladıkları insanlık dışı zulmü ve insafsızca yapılan katliamları konu almaktadır. Bu gün çeşitli sanatçılar tarafından seslendirilen “Haçın Ağıtı” başta olmak üzere konuyla ilgili birçok ağıt örneğinde; masum insanların diri diri fırınlara doldurulup yakılması, derilerinin yüzülmesi, kazanlarda kaynatılması, süngülerle parçalanması, kazıklara oturtulması, çocukların yetim, hanımların dul bırakılması ve kadınlara/kızlara tecavüz edilmesi gibi konular yakılan ağıtlarla ebedileştirilmiştir.

* 2016 Yılı Hoca Ahmet Yesevi Yılı Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi (1-4 Aralık 2016 Antalya-Türkiye) kapsamında bildiri olarak sunulmuştur.

** Fırat Üniversitesi İnsani ve Sos. Bilimler Fak. TDE Bölümü Öğretim Üyesi – Elazığ / TÜRKİYE
E-mail: esimsek@firat.edu.tr; esmsimsek@gmail.com

Bu ağıtlar, Birinci Dünya Savaşından sonra Çukurova bölgesine gelen Ermenilerin Fransızların da kışkırtmasıyla Türkler üzerinde nasıl bir soykırım uyguladığının somut delilidir. Bildiride, konuyla ilgili olarak yakılan ağıtlar tespit edilerek, çeşitli yönleriyle (psiko-sosyolojik açıdan) değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Ağıt, Çukurova, Ermeni mezalimi, soykırım, Türk kültürü

Abstract:

The tradition of lament that the first example is encountered among the Huns in the 2nd century BC, in the previous periods of Islam singed pleasantly with the ceremony “yug” and in Orhon inscriptions counterpart “sigit” is still alive today. The laments that known with the words of “bayati, deme, deset, deysis, deyiset, dil, las, lavik, olgulu, sabu, sizilama, sin, sivan, yakim, yas, etc.” on Anatolian field, one of the places where it is most told is Cukurova region.

The laments which are completely about what happened and emerging the poetry of sadness that are felt in the deep of heart are mostly said by women (mother, wife, grandmother, bride, fiancée, sister, etc.). In laments, especially death, everything that causes suffering for human beings is given. Some of the laments found in the Cukurova region are told about dignity, separation, love, sickness, death and loss of property. Some laments describe the persecution and massacres of Armenians against Turks. Today, especially the “Hacin Lament” which is performed by various artists and many lament related to this subject. The subjects covered in these laments are filled and burning of innocent people in alive ovens, flooding of the skin, boiled people in boilers, sponged of people, people sitting on piles, orphaned children, widowed of women, raped women. These have been eternalized with laments.

This laments are the proof that after the First World War, Armenians who came to Cukurova region have committed genocide on the Turks with the provocation of the French. In this work, laments that are related to the subject will be identified and will be evaluated in various aspects (Psycho-sociological perspective).

Keywords: Lament, Cukurova, Armenian atrocities, genocide, Turkish culture.

Giriş:

Türk milleti, her zaman şiire ve sanata önem vermiştir. Türk kültür tarihine baktığımızda, doğumdan ölüme, insan hayatının hemen her aşamasında şiirin yer aldığını görmekteyiz. Dünyaya yeni gelen bir çocuk ninnilerle büyümüş, tekerlemelerle oynamış; türkülerle, şiirlerle, marşlarla yaşamış ve gün gelmiş ağıtlarla ebediyete gönderilmiştir. Ancak bu şiirler içerisinde ağıtların yeri ayrıdır. Ağıt, Türk şiirinin ağlayan yanıdır. Acılarımızın, dertlerimizin, feryatlarımızın şiirleşmiş, nazma dökülmüş şeklidir.

Türk kültüründe ağıt yakma geleneği çok eski dönemlere dayanmaktadır. İlk örneklerine Çin kaynaklarında rastlanır. M.Ö. ikinci asırda Hunlar, topraklarını Çinlilere kaptırınca üzüntülerini dörtlüklerle anlatmışlardır. İslâmiyet'ten önceki dönemlerde “yuğ” merasimine bağlı olarak da söylenen ağıt türü, Orhun Yazıtlarında “sıgıt” terimiyle ifade edilir. Ağıt söyleme geleneği, Anadolu sahasıyla sınırlı kalmayıp bütün Türk dünyasında da bilinmektedir. Buna bağlı olarak çeşitli Türk boylarında; *ağı* (Azerbaycan, Türkmen), *marsiya* (Başkurt¹, Özbek, Tatar), *joktav* (Kazak), *cokto/koşok* (Kırgız), *jiğa/haza* (Uygur) gibi terimler “ağıt” yerine kullanılmaktadır (Ercilasun vd. 1991: 8-9). Anadolu sahasında ise *bayatı*, *deme*, *deşet*, *deyiş*, *deyişet*, *dil*, *las*, *lavik*, ölgülü, *sabu*, *sızılama*, *şin*, *şivan*, *yakım*, *yas* vb. kelimeler ağıt için kullanılmaktadır. Ağıt yakma geleneği, günümüzde de küçük değişikliklerle hâlâ devam etmektedir. Ancak bütün Türk dünyasında bilinen bu gelenek bazı yerlerde çok canlı bir şekilde yaşatılırken bazı bölgelerde asıl şeklienden uzaklaşıp tamamen bozulmuş bir şekilde icra edilmektedir. Bu konuda en güzel örnekleri Avşar hanımları verdiği için onların yaşadığı bölgelerde bu geleneğin daha canlı olduğunu söyleyebiliriz. Çukurova yöresi de bu bölgelerin başında gelir. Çekilen acıların dayanılmazlığından mıdır, Avşar boyuna mensup kişilerin çokluğundan mıdır yoksa insanların şair ruhlu oluşundan mıdır bilinmez, bu yörede ağıt söylemeyen/yakmayan insan yok gibidir.

Yanık yüreklerin çare arayan feryadı olarak nitelendirebileceğimiz ağıtlar, daha çok hanımlar (anne, eş, nine, gelin, nişanlı, abla vs.) tarafından, başta ölüm olmak üzere insanın canını yakan, yüreğini sızlatan her türlü olay üzerine söylenir. Çukurova yöresi ağıtlarından bazıları, gurbet, ayrılık, seveda, hastalık, ölüm ve kaybedilen değerler gibi konular üzerine söylenirken, bazıları da Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi Ermenilerin Türklere karşı uyguladıkları insanlık dışı zulmü, yaptıkları katliamları hatta soykırımı konu almaktadır.

Konumuz olan Çukurova yöresinde Ermeni mezalimi ile ilgili ağıtlara geçmeden önce ağıtların yakılmasına sebep olan olayları kısaca hatırlatmakta fayda var. 19. Yüzyılın sonlarına doğru, Adana ve çevresinde yaşayan Ermeniler, muhalif ülkelerin kışkırtmasıyla Osmanlı yönetimine karşı bazı bağımsızlık hareketlerine girişirler. Bir ara “tehcir” kararıyla Suriye taraflarına gönderilseler de (1915) Fransızların bu bölgeleri işgal etmelerinden sonra, Kilikya Ermeni Devleti kurma hayaliyle tekrar dönüp Fransızların yanında yer alırlar. Fransızların Ermenileri yanlarına almalarının sebebi, bunların hem çevreyi çok iyi bilmeleri hem de Türkçeyi güzel kullanmalarındır. Bu yönüyle, Fransızların maşası konumunda olan Ermeniler, Fransız askerî üniforması giyerek katliamlara başlarlar. Böylece geçmişte dost gördükleri Çukurova halkına, Fransızlardan aldıkları destekle gerçek yüzlerini gösterip, Adana, Kozan, Saimbeyli (Haçın), Tufanbeyli, Dört Yol, Erzin, Bahçe, Osmaniye, Kadirli, Payas, Tarsus, Maraş, Zeytun (Süleymanlı) vb. birçok yerde karşılarına çıkan savunmasız sivil Türk halkına tarifsiz işkenceler yaparak bunları acımasızca öldürürler.

¹ “Aytiv” da deniyor.

Olayların hat safhaya geldiği 1920'li yıllarda Çukurova yöresinde “Kaç-Kaç Olayı” başlar, halk evini barkını bırakarak canını kurtarma pahasına kaçmaya çalışır. Ancak bunlar kaçarken de üzerlerine bombalar atılarak katliama devam edilir. Nihayet 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Anlaşması ile Fransızlar, Adana ve havalisindeki yerleşim merkezlerini tahliye ederler (Çelik 2000: 109-121). Buna bağlı olarak Ermeniler de yavaş yavaş bölgeyi terk ederler.

İşte Çukurova yöresinde, Ermeniler tarafından halka uygulanan çeşitli zulüm ve katliamlar gözü yaşlı annelerin ve gelinlerin dilinde ağıt olup ebedileşmiştir. Bölgede, yüreği yanan hanımlar tarafından, Ermeni mezalimini konu alan çok sayıda ağıt söylenmesine rağmen konuyla ilgili müstakil bir çalışma henüz yapılmamıştır. Sadece bilenen ağıtlardan birkaçı ele alınarak tek tek incelenmiştir. Ali Kafkasyalı, *Edebiyatımızda Ermeni Mezalimi* (Kafkasyalı 2001) adlı bir eser hazırlamış, ancak adı geçen eserde Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan Ermeni olaylarını değerlendirmiş, Çukurova Bölgesi'ne hiç girmemiştir. Hayrettin İvgin ise *Tarihi Şiir ve Ağıtlarda Ermeni Katliamı* adlı eserinde, bölgeyle ilgili olarak; Zeytun ve Hacın olayları üzerine söylenen bazı ağıtlarla Molla Kerim Ağıtına yer vermiştir (İvgin 2015). Oysa Adana, Kahramanmaraş, Hatay ve Mersin'e bağlı birçok ilçe, kasaba ve köyde yaşanan olayların çoğu, yüreği yanan bir annenin veya eşin ağzından ağıt olup dökülmüştür. Bu ağıtlar içerisinde ilk akla gelenler; Hacın/Haçın Ağıtı, Bahçe Müftüsünün Ağıtı ve Gizik Duran Ağıtıdır. Ama yaptığımız araştırmalar sonucunda gördük ki bu bölgelerde yaşanan daha birçok Ermeni katliamı ağıtlara konu olmuştur. Bunları sırasıyla ele aldığımızda:

A. Hacın/Haçın Ağıtı (Saimbeylilerin Ağıtı, Melek **Hatunun** Ağıtı): Tespit ettiğimiz örnekler içerisinde en yaygın olanı bu ağıttır. Ağıtı, Yarpuzizâde Abdülgafur Efendinin eşi Melek Hanım söylemiştir. Hacın'ı sahiplenmeye çalışan Ermeniler, Melek Hanımı, eşini, çocuklarını (sadece kızı Atfiye kurtulmuştur), akrabalarını ve çevresindeki daha birçok insanı esir alıp onun gözleri önünde insanlık dışı işkencelerle katlederler. En sonunda onu da öldürürler. Ermeniler tarafından esir alınan yakınlarının nasıl öldürüldüğüne şahit olan Melek Hanım, 20 dörtlükten oluşan bir ağıtta gördüklerini ve yaşadıklarını tek tek anlatır. Söz konusu ağıt, Melek Hanım da öldürüldükten sonra ona ait bir bohçadan çıkar. Muhtemelen okuma yazması olmayan Melek Hanımın söylediği ağıtı, birileri yazıya geçirmiş bir nüshasını da kendisine vermişlerdir. Bir rivayete göre, ağıtı bir Ermeni kızı yazmıştır. Bir başka rivayete göre de kendisiyle birlikte tutsak edilenlerden bir kız yazmıştır. Çeşitli âşıklar tarafından seslendirilen ve TRT repertuarına da giren bu ağıtta Türklere yaşatılan vahşet bütün ayrıntılarıyla gözler önüne serilmektedir:

“Muşambaya yatırmışlar / Etrafında geziyorlar

Sen çete topladın deyi / Çalgıyınan yüzüyorlar”

“Yoldan sapıp kaçdın deyi / Gurşunan bişirdiler”

“Baş katibi öldürdüler / Deyneğinen döve döve

Kürt Genco'yu yüzüyorlar / Özne gibi öve öve”

“Örflüyüdün Genco Çavuş / Gâvurlara eyle zavır

Bebeğimi (Osman'ımı) öldürüyor / Çamsaroglu Goca Gâvur

"Baban çetebeşi deyi / Hacı Ahmet'i bişirdiler"

"Şefikamı öldürmüşler /Mektebin önünde yatar"

"Hacın oldu ganlı guyu / Uyu Osman oğlum uyu"

"Amir memur demediler /Hep bir ipe bağladılar

Bekiroğlu Dede Ağa'yı / Demirinen dağladılar"

"Zapıt Katibi Memmed'i / Topuzunan dövüyorlar

Enfiyeci Hüseyin'i / Tellerinen boğuyorlar"

"Meydan gazanı gurdular / Bebekleri gaynattılar

Gün görmedik hanımları / Süngüyünen oynattılar"

"Düşman başına vermesin / Oğlak gibi yüzüyorlar"

"Kele Dudu, kele Dudu / Kannı köynek yu diyorlar

Bebekleri gaynatmışlar / Guzu eti ye diyorlar"

"Bu ne hikmet ey Allah'ım / Gâvura el'aman dedim"

"Çam oluktan top atıldı /Cebeci başını yitirdi

Eyice at topçubaşı /Aram çok ocak batırdı"

"Hançer bıçak açıcılar / Gayri bizi kesiciler

Ayan olsun Doğan Bey'im / Urumlu'yu basıcılar"

"Eleman olsun Aram Çavuş / İki destan daha söyleyim" (Onar (t.y.): 346)

Her bir mısraında farklı bir işkencenin anlatıldığı ağıt, Türklere uygulanan soykırımın açık bir örneğidir. Olayları yaşayan tanıkların anlattıklarına göre Ermeniler, genellikle ses duyulmasın diye tüfek veya tabancayla öldürmek yerine keserek, tel veya ipe boğarak, taşla/topuzla ezerek, kızgın demirlerle dağlayarak ya da süngüleyerek öldürürlermiş. Ancak burada, bu işkencelerin daha fazlasını görmekteyiz. Hedeflerinin sadece Türkleri öldürmek değil, öldürmeden önce onlara ellerinden geldiğince acı çektirmek olduğu aşikârdır. Bir anneye yapılabilecek en ağır zulüm gözleri önünde yavrusuna işkence edilmesidir. Bunlar bebekleri öldürdükleri, kazanlarda kaynattıkları yetmiyormuş gibi bir de annelerine yedirmeye çalışırlar. "Hacın oldu ganlı guyu" mısraı, bölgede yapılan katliamın vahametini açıkça ifade etmektedir. Bütün yakınlarının ölümüne tanık olan Melek Hanımın gücüne giden en kötü durum ise; "Bu ne hikmet ey Allah'ım / Gâvura el'aman dedim" mısralarından da anlaşılacağı üzere Ermenilere yalvarmasıdır. Her Türk kadını gibi Melek Hanım da vatani için her şeyi yapabilir. Ama ne olursa olsun, düşman karşısında eğilmez. Ağıttaki mısralardan anlaşılacağı üzere, Melek Hanım, yakın çevresinin maruz kaldığı işkencelere dayanamayıp Ermenilere yapmamaları için yalvarmıştır. Ama bu durum ona hepsinden daha acı gelmiştir.

Ağıt; “*Eleman olsun Aram Çavuş / İki destan daha söyleyim*” mısraları ile bitmektedir. Bu sözlerden anlaşılıyor ki, Melek Hanımın söyleyecekleri henüz bitmemiştir. Onun, yapılan işkenceleri, çekilen acıları anlatabilmesi için iki destan daha söylemesi gerekmektedir. Bu durum, ağıtta geçen sözlerin abartılı olmayıp, aksine yaşanan zulmün çok azını anlattığına somut bir delildir.

B. Bahçe Müftüsünün Ağıtı: 1909 yılında çeşitli bölgelerde Ermeni ayaklanmaları baş gösterir. Ancak devlet, dış ülkelerin baskısıyla Ermeni olaylarına karşı biraz gevşek davranır. Bunun üzerine Bahçe’de, Bahçe Müftüsü, Ermenilere karşı koymak isteyen Türklere önderlik eder. Ermeni lideri Muşeg, bu durumdan şikâyetçi olur. Bahçe Müftüsü İsmail Efendi ile kardeşi Bahçe Belediye Başkanı Yusuf tutuklanarak Erzin’de hapsedilirler. Mahkeme heyetinde Ermenilerin de bulunması, kararın bunların aleyhine alınmasına sebep olur. Aslında Müftünün belirgin bir suçu yoktur. Sadece; “İsteseydi, Bahçe’deki Ermenilerin öldürülmesini engellerdi. Kendisi Ermenilerin öldürülmesi için; ‘Ermenilerin kanı da malı da helâldir.’ şeklinde fetva verdi.” vs. gibi iftiralarda bulunulur ve Osmaniye Müftüsüne yazdığı bir mektup delil olarak gösterilerek idamı istenir.¹⁴ Ocak 1910 tarihinde, bunlarla birlikte 17 kişi, Erzin çarşısındaki ulu çınarların dallarına asılarak idam edilirler. Bu arada tutuklu bulunan 25-30 Ermeni de serbest bırakılır. Halkın ifadesine göre idamdan önce af emri gelmiş ama bunu duyurmamışlardır. Bir rivayete göre, idamdan hemen sonra yaşlı bir Ermeni kadın Bahçe Müftüsünün evine giderek Ermenilerin evlerini basacaklarını, herkesi öldüreceklerini söyler. Onlar da toplanıp Kaypak köyündeki dayılarının yanına sığınır. Gece gerçekten Müftünün evi basılır, ne var ne yoksa hepsi darmadağın edilir.²

Bahçe Müftüsü İsmail Efendi ile kardeşi Bahçe Belediye Başkanı Yusuf’un ölümü üzerine anneleri Güllü Hatun, 39 dörtlükten oluşan³ uzun bir ağıt yakar (Gizlice 2012: 21-29).

“Müftü oğlum okur yazar / Reis oğlum deli gezer

Yaktı kül eyledi beni / Erzindeki çifte mezer”

“İsmail’im kalır ara / Yusuf’umu çekmen dara

Darağacı çift gurulmuş / Asılmışlar sıra sıra”

“Şu Bahçe’den getirdiler / Şu Erzin’e yatırdılar

Öldüğüne Yanmıyorum / Gâvur keyfin yetirdiler”

“Müftümü çektiler dara / Yusufuma geldi sıra

Biz Müftüyü vermek diye / Hapisler düştü telaşa”

“Atını çekin bazara / Müftüm dayanmaz nazara

Gurban olam Erzinliler / İkisini bir gon mezere” (Gizlice 2012: 27-28)

“Erzin’in de içi sulu / Sen’astıran gâvur dölü

² Kadir Aslan’ın arşivinde bulunan; “Darağacındaki Türklere / Bahçe Müftüsü İsmail ile Kardeşi Yusuf’un Ağıdı” adlı yazıdan alınmıştır.

³ Derleyicilere göre dörtlük sayısı değişmektedir.

Sana ayan olmadı mı / Yetişsene Hazret'Ali" (Arslan 2015: 295)

Hacın Ağıtında olduğu gibi burada da, annenin gücüne giden en ağır olay, iki oğlunun birden asılmasından çok, bu olayın Ermenilerin isteği ve baskısı sonucu gerçekleştirilmiş olmasıdır. "Öldüğüne Yanmıyorum / Gâvur keyfin yetirdiler" şeklindeki mısralar bu duyguların sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca "gâvur keyfi" ve "gâvur dölü" ifadeleri Ermeniler için kullanılmıştır. Acılı anne, Ermeni yerine "gâvur" terimini kullanarak, bunların adlarını bile anmak istememiştir.

C. Molla/Mulla Kerim'in Ağıtı: 1920 yılının Temmuz ayı ortalarında, Çelikaş Müfrezesi komutanı Tarsuslu Molla Kerim, Kamberhöyüğü deresinde Fransız askerleriyle çatışmaya girer. Bunlarla kahramanca savaşır, ama sonunda sağ kalanların hepsi esir düşerler. Ermeni nöbetçiler, bunların ellerini ayaklarını bağlayıp götürürken Backöprüsü'nde Milli Kuvvetler tarafından saldırıya uğrarlar. Esir Türklerin çoğu suya atırlar ama kurtulamazlar. Ancak Molla Kerim'in elleri bağlı olduğu için, o atlayamaz. Ermeniler, köprünün üzerine bunu kurşuna dizerler. Bunların şehadetiyle birlikte köprünün altından akan su kan rengine dönüşür. Ağıtı Molla Kerim'in annesinin yaktığı söylenir⁴: Ağıtta geçen; "Molla Kerim'i yüzmüşler / Kana bulayı bulayı" (İvgin 2015: 41), "Yol üstüne uzatmışlar", "İp taktılar sürüdüler" gibi ifadeler, işkenceyle öldürüldüğünün açık delilidir. Bazı kaynaklar, Molla Kerim'in Fransızlar tarafından katledildiğini söylese de, hem ağıtta Ermeni adının geçmesi hem de Ermenilerin zaten Fransız elbisesi giyerek eylemlerde bulunmaları bu iddianın yanlış olduğunu göstermektedir.

Ç. Kibarogulları'nın Ağıtı: Erzin'de Bahçe Müftüsünün asıldığı tarihlerde Adana'da da Ermenilerin kışkırtmasıyla 30 Türk asılmıştır. Bunlar arasında, Kibarogulları'ndan dört kişi (Mehmet Ağa, kardeşi İsmail Ağa, eniştesi Azmi ve işçibaşı Süleyman) birden asılır. Analarının bu olay üzerine yaktığı ağıt, adeta acılı yüreğinin alev alev yanışını anlatır:

"Dut ağacını budamışlar / Yenisinden bitsin diye"

Dördünü birden asmışlar / Ocakları batsın diye"

"Abaniyesi başında / Fermanı bağlı döşünde

Dört oğlumı birden asman / Yazık olur genç yaşında" (Kocaman 2014: 63)

"Engin bağlayın kuşağı / Devesi potlar köşeği

Adana'da asılanlar / Hepisi kibar uşağı" (Kocaman 2014: 76)

Bu ağıtta da bir Türk annesinin dik duruşunu görmekteyiz. Dört yakınıni birden kaybetmek dayanılabilir bir acı değildir, bu duruma elbette üzülecektir. Ama "Dut ağacını budamışlar / Yenisinden bitsin diye" mısraları hem Ermenilere hem de bütün Türk düşmanlarına verilen en güzel cevaptır. Ermeniler, "ocakları söndürmek" için ailenin bütün fertlerini katlediyorlar. Ama anne bu durumu bir ağacın

⁴ Ağıt, Osmaniye'nin Kadırlı ilçesinde edebiyat öğretmeni olarak görev yapan İrfan CAN tarafından 7 Ocak 1984 tarihinde Ali Kemal Gülden'den (1919-2002) derlenmiştir. Kadırlı'nın Karabacak köyünde yaşayan Gülden ise ağıtı, 1938 yılında evlerine misafir olarak gelen Adanalı bir çerçiden öğrenmiştir.

budanmasına benzetiyor. Hiç şüphesiz, kesilen dal daha gür ve güçlü bir şekilde büyüyecektir.

D. Ölmüş Anayı Emen Bebeğin Ağıtı: 1895 yılında Kahramanmaraş'ın Zeytun kasabasındaki Ermeniler, Geben'i basarlar. Birçok kişiyi öldürüp, kadınlara tecavüz ettikten sonra otuz kızı da alıp dağa kaçıırlar. Gece dağda karanlıktan faydalanan üç kız saklanarak kurtulur. Ancak Ermeniler, yedi gelini Geben yakınılarındaki Kırksu denilen yerde keserek öldürürler. Cenazesi getirilen gelinlerden birinin çocuğu emekleyerek gidip annesini bularak emmeye çalışır. Bu durum herkesi derinden etkiler. Ağıtı çocuğun babası veya gelinin bacısının yaktığı söylenir:

“Aldım geldim bebek seni / Yeşil yurdun yakasından

Elleri emmeyen bebek / Bildin mi ana kokusundan”

“Akşamınan bir yel esti / Yatsıyman gâvur bastı,

İnsafı yok gara gâvur / Yedi gelin birden kesti”

“Gökde yıldız sayılır mı / Çiğ yumurta soyulur mu?

Deli mi oldun deli bebek / Ölmüş ana emilir mi? (Ölü mevta emilir mi?)

“Gebenin de önü esik / Gün doğmadan kölge basık

Gâvırımış goca gâvur / Sekiz gelin birden kesik. (Temiz 2005: 468-469; Arslan 2015: 288-290)

Ağıtta, Ermeniler tarafından yaşatılan vahşet anlatılırken; “gâvur bastı”, “gara gâvur”, “gâvurumuş goca gâvur” ifadeleri, bunlara karşı hissedilen duyguyu açıkça ortaya koymaktadır. Halkın nazarında “gâvur”, düşman ve gayr-i Müslümler için kullanılan bir terimdir. Ermeni yerine bu terimin kullanılmasının sebebi yine bir halk inancıyla açıklanabilir. Halk arasında, günah sayılan, zararlı ve tehlikeli görülen bazı varlıkların adı söylenmez. Adını andıklarında hemen geleceğinden veya kısmetlerinin kesileceğinden çekindikleri için, bunların adlarının yerine başka adlar söylerler. Örneğin domuz yerine *dağdaki*, *adı batasıca*, *sözüm ona*, *bılız* vs., yılan yerine *böcü*, *uzun böcü* gibi. Sanırım aynı durum Ermeniler için de geçerli olduğundan bunların adını anmak yerine *gâvur* terimini tercih etmişlerdir⁵. Hatta kelimenin başına bir de “gara” sıfatını ekleyerek bütün olumsuzlukları “gâvur”a yüklemişlerdir. Bu dönemlerde, halk arasında, “*ellik gâvuru*” terimi de sıkça kullanılmıştır.

E. Damlaça'da Ermeni Katliamına Ağıt: 1922 senesinde, Hacın'dan kaçan Ermeniler, giderken bıraktıkları değerli eşyalarını almak için bir gurup Ermeni'yi tekrar Saimbeyli'ye (Hacın'a) gönderirler. Bunlar dönerken gördükleri savunmasız insanları keserek öldürürler. Bu olaylardan biri Kozan'dan Hacın'a doğru yol alan yedi masum insanın başına gelir. Bunları Mahyalar köyü Damalaca mevkiinde yakalayan Ermeniler, yedisini de bıçak ve satırlarla keserek şehit ederler. Şehitler

⁵ Azerbaycan Türkleri de *yılan* terimini kullanırlar.

Feke'nin Kaşaltı köyündendir. Sarı Fakı Mustafa'nın eşi ve iki çocuğu da şehitler arasındadır. Cesetlerin arasına oturan Sarı Fakı Mustafa duygularını bir ağıt ile dile getirir:

“Ya Muhammet sana n’oldu / Dizin kanlı, benzin kanlı

Yarın mahşere varırsın / Al bayraklı, ala kannı”

“Daha sen küçüksün oğlum / Beş-on sene daha yaşa”

“Şimdi sizi kesecekler / Gâvura eylemen minnet”

“Gâvur, İslam öldürmesi /Var mı imiş yazarında

Oğlak gibi doğramışlar / Damlaca'nın mezarında” (Kocaman 2014: 196-199).

Ağıt metni incelendiğinde, Ermenilerin gerçekleştirdiği katliam açıkça gözler önüne serilmektedir. *“Oğlak gibi doğramışlar”* ifadesi her şeyi anlatmaktadır. Diğer taraftan; *“Şimdi sizi kesecekler / Gâvura eylemen minnet”* mısralarında, Melek Hanımın ağıtında olduğu gibi “gâvur” terimiyle ifade edilen Ermenilere can kaygısıyla minnet etmemeleri hatırlatılır. Bu mısraın altında Türklüğün verdiği gurur ve onur ile canları pahasına da olsa kimseye boyun eğmeyecekleri duygusu yatmaktadır. Nitekim daha sonraki dörtlükte geçen; *“Gâvur, İslam öldürmesi /Var mı imiş yazarında”* mısraı, ağıtçının şaşkınlığını vurgulamaktadır. Olay, “hilal-haç” çatışması gibi algılanarak, “gâvur”un Müslümanı öldürmesinin hayret verici olduğunu ifade eder.

F. Öldürülen Anneyle Kızının Ağıtı: Aynı câniler, Damlaca olayından bir gün sonra Feke'nin Kaşaltı köyüne komşu olan Kırıküşağı köyüne varırlar. Tanıdıkları bir evin kapısını çalarak, ev sahibinden yaralı arkadaşlarını saklamalarını isterler. Evde kadın ile üç yaşındaki kızı vardır. Kadın teklifi kabul etmeyince ikisini de öldürürler. Annenin ağzından aşağıdaki şiir söylenir:

Kapıyı açınca biraz durdular

Sefil bir durumda ekmek sordular

“Buyurun içeri” dedim, girdiler

Serili soframdan kalktı zalimler

Tekbir aldım, namazımı bozdular

Ne yaptım ki, bana plân düzdüler

Keser vura vura bizi ezdiler

Kanım topraklara aktı zalimler

Kızım Fatma içeriye girince

Beni böyle kan içinde görünce

Feryat edip dizlerine vurunca

Onu da ağaca taktı zalimler

Üç yaşlı kuzumu uyur buldular
Hemen varıp yatağından aldılar
Ayağından tutup taşa çaldılar
Zavalsız yavruyu netti zalimler (Kocaman 2014: 199-200)

Muhtemelen bir halk şairi tarafından söylenen şiirde, anneyle kızın başına gelenler; “Keser vura vura bizi ezdiler”, “Onu da ağaca taktı zalimler” ve “Ayağından tutup taşa çaldılar” mısralarıyla anlatılmaktadır.

G. Kurt Duran Kâhya'nın Ağıtı: Kozan'a bağlı Tapan'ın İncirci köyünün Akgedik mahallesinde oturan Kurt Duran Kâhya, kapısı herkese açık olan eli bol, gönlü geniş bir yiğittir. Babasının vasiyeti ile evinin önüne “misafir çardağı” yapıp, yoldan gelip geçen herkesi orada misafir etmektedir. Misafir olarak gelenlerin çoğu da Fransız ve Ermeni'dir.

Bir gün, Kurt Duran Kâhya Kayseri'de eğitim gören oğlunun mezuniyetine gitmek için yola çıkar. Kirazyaylası'na vardığında bir ses duyar, birileri kendisini çağırmaktadır. Bakar ki hepsi, evinde misafir ettiği Fransız ve Ermeniler! Onlardan başka hiç kimsenin olmadığı bu yaylada Kurt Duran Kâhya'yı işkence ile öldürürler. Ellerini bağlayıp başını keserek kayalıklardan aşağı atarlar. Şehidin cesedine 13 gün sonra ulaşılır. Hanımı Elif, 13 dörtlükten oluşan bir ağıt yakar:

“Duran sabahın kalktı / Dalına (koluna) tüfeğini taktı

Duran Hacin'e giderken / Kiraz'da kâfirler yaktı”

“Ermeniler baş kaldırdı / Her taraflara saldırdı”

Ne kadar da zalim imiş / Çama bağlayıp öldürdü”

“Netti Kadir Mevlam n'etti / Eşim de Haçin'e gitti

Kaderimiz böyle imiş / Ermeniler şehit etti” (Kocaman 2014: 204 -210)

Bu ağıt, tam anlamıyla; “Besle kargayı, oysun gözüünü” atasözünün açıklaması gibidir. Ermeniler, kendilerine kapısını açan, sofrasına ortak eden Kurt Duran Kâhya'ya teşekkürlerini işkenceyle öldürerek göstermişlerdir. Ağıt metni içerisinde geçen “kâfirler yaktı” ve “çama bağlayıp öldürdü” ifadeleri ise yapılan işkencelerin şeklini açıkça göstermektedir. Ermeni yerine kullanılan “kâfir” sözcüğü, bunlarda Allah korkusunun, insafın ve vicdanın olmadığı düşüncesinin bu kelime ile dışa vurumudur.

Ğ. Sarı Ahmet'in Ağıtı: Olay, 1910'lu yıllarda Düziçi'nin Pirsultanlı köyünde yaşanmıştır. Sarı Ahmet, Ermenilerin korktuğu güçlü bir yiğittir. Ermeniler bunu pusuya düşürerek şehit ederler. Annesiyle nişanlısı başına oturup karşılıklı ağıt yazarlar. Ağıt, 32 dörtlükten oluşur:

“Kapı da /da/ doru at bağı / O da orda dolanıyor
Öldürmüşler Sar/ı/ Ahmet’i / Al kanlara beleniyor”

.....

“Dilli Sar/ı/ Ahmet’im dilli / Ak elleri deste güllü
Öldürmüşler Sar/ı/ Ahmet’i / Zülfükârlı iki dinli” (Görkem 2001: 247-252)

H. Abazaoglu Durdu Beyin Ağıtı: Abazaoglu Durdu Bey, II. Abdülhamit tarafından Andırın’a “*mustantık* (sorgu hâkimi)” olarak atanır. Ancak kısa bir süre sonra isyan eden (1895) Zeytun Ermenileri, önce Çukurhisar köyünü basıp birçok kişiyi öldürerek Geben’e geçerler. Geben’de de birçok kişiyi öldürüp, Andırın’a yönelirler. Ermeni çetelerinin geldiğini haber alan yöre halkı Andırın’ın girişinde toplanırlar. Ermeni çeteleri iki koldan şehre girdikleri için bunlar iki ateş arasında kalarak kısa bir süre sonra dağılıp kaçmaya başlarlar. Durdu Bey ise kaçmayı gurunaya yediremeyerek çetelerle savaşmaya karar verir. Bir çalının arkasına saklanan Durdu Beyi, ekmeğini yedirdiği kendi işçisi yakalatır. Bu Ermeni hizmetçisinin ihanetiyle şehit edilen Durdu Bey, çeteler tarafından yakılacaktır. Bunu bilen işçisi, Durdu Beyin ailesine haber vererek cesedin yakılmasına engel olur. Durdu Beyin eşi Hatice Hanım 22 yaşında dul kalır ve bir daha evlenmez.

Bu arada gözü dönmüş caniler, Çerkez Yusuf Çavuş’u şehrin ortasında diri diri yüzüp en az 100 kişiyi de şehit ederler.

Durdu Beyin ölümüne çok üzülen yakınları onun için ağıt yakarlar⁶:

“Öldüğünü beğler duymuş / Asbabını gâvur soymuş/almuş

Gâvurumuş gâvur düşman / Gözün gamayınan oymuş.”

“Andırın’ın altı bayır / tüfek öter cayır cayır

Çiçekliler yok muyudu / Andırın’ı aldı gâvur”

“Hota Durdu Beğ’im hota / Silkinir de biner ata

Öldürmüşler Durdu Beğ’i / Süngüyünen dürte dürte” (Arslan 2015: 326-327; Temiz 2005:444-446).

Kurt Duran Kâhya’nın hikâyesinde olduğu gibi Durdu Bey’in şehit edilmesinde de Ermenilerin nankörlüğü öne çıkmaktadır. Çünkü Durdu Bey’in yerini, Ermeni çetelerine, kapısında çalışan Ermeni işçi bildirir. Şiirde geçen; “Gâvurumuş gâvur düşman” mısraına dikkat edilirse, ağıtçı, bu sözlerle Ermenilerin yaptığı acımasızlıkların derecesini belirlemektedir. Ayrıca, Durdu Bey’in nasıl öldürüldüğü sorusuna; “Gözün gamayınan oymuş.” ve “Süngüyünen dürte dürte” şeklindeki mısralar cevap vermektedir.

⁶ Durdu Bey için yakılan iki uzun ağıt metni tespit edilmiştir.

I. Gizik Duran'ın Ağıtı: Gizik Duran ile ilgili farklı hikâyeler anlatılmaktadır. Bir rivayete göre Gizik Duran, köyüne gelip baskı kurmaya çalışan Ermenilere meydan okuyup Artin Çavuşu öldürür. Sonra da güvendiği birkaç genci yanına alarak dağlara çıkar. Saimbeyli'den Ermeni Misak, Gizik Duran'ın köyü Cumhuriyet'e gelerek köyü yakıp yıkar sonra da meydanda Gizik Duran'ın hanımı Şerife'ye tecavüz eder. Bu olay üzerine Şerife intihar eder. Daha sonra içlerinde Misak'ın da olduğu bir gurup Ermeni'nin Saimbeyli'ye silah getirecekleri haberi Gizik Duran'a verilir. Gizik Duran ve arkadaşları, bunların yolunu kesip hepsini öldürürler. Bu olay üzerine Kozan'dan gelen Ermeni ve Fransızlar, çevre köydeki masum insanların hepsini toplayıp şehre getirerek kursuna dizerler.

Şöhreti dilden dile dolaşan Gizik Duran'ı Ermeniler şikâyet ederler. İstanbul Hükümeti, Gizik Duran ve arkadaşlarının Fransızlara teslim edilmesi için Develi kaymakamlığına baskı yapar. Ayrıca, Ankara'dan da hakkında "vur" emri çıkmıştır. Bir süre sonra, çevresindeki kıskanç insanların iftirasına uğrayarak Kel Koda Osman tarafından vurulur. Ardından 37 dörtlükten oluşan uzun bir ağıt yakılır:

"Fişegini güzel düzer / Yunan ordusunu bozar

On sene oldu çikalı / Kelle koltuğunda gezer"

"Elpe'nin ağları yüce / Sabah olmaz uzun gece

Duran'ın vurulduğu gün / Düğün çalmış on beş gece"

"Dünya mahşeri kuruldu / Gizik sorgusu soruldu

Gizik'i vuran adama / Bin beş yüz lira verildi" (Görkem 2001: 358-362; Kocaman 2014: 171-187).

Dikkat edilirse, Gizik Duran'ı Ermeniler öldürmemiştir. Ama yaşanan olaylara bakılırsa öldürmekten beter etmişleridir. Başından geçen olaylar, Gizik Duran'ın eşkiya olup dağlara çıkmasına vesile olmuş ve kendi menfaatleri için başkalarını kullanan insanların kurduğu tuzak ile de şehit edilmiştir.

İ. Geben Ağıtı: Osmaniye'nin Bahçe ilçesine bağlı Kaman köyünde yaşayan Emine Hanım, Kahramanmaraş'ın Andırın ilçesine bağlı Geben köyüne gelin gider. Ermenilerin oradaki insanlara uyguladığı zulmü bir ağıtla dile getirir:

"Geben'de insan galmadı / Asker gitti sürü ile

Geceleri yatılmaz oldu / Gelinlerin zarı ile"

"Çavuşlar mevki kazar / Yüzbaşı askeri dizer

İnşallah düşman bozar / Peygamberin piri ile"

"Kul Eminem der ki aman / Üstümüzden kalkmaz duman

Bizim ele derler kaman / Mor sümbüllü koru ile" (Aslan (t.y.): 93)

J. Kuzuculu Köyünden Fatma'nın Ağıtı: Milli Mücadele yıllarında Fransız askerlerinin elbiselerinden giyinen Ermeniler Erzin'e bağlı Kuzuculu kasabasını da basarlar. Fatma adlı kadın ile çocuğunu esir alırlar. Yolda, kadının alnındaki altınları almak isterler, kadın engel olunca, bunun elini kolunu kesip öldürürler. Alnını kazıyarak altınları alırlar. Çocuk, ağlayarak ölen anasını emmek ister. Ermeniler, çocuğu da süngü ile öldürürler. Fatma ile çocuğunun başına gelen olaylar bir ağıt ile şiirleştirilir:

“Kurşun mu kırdı kolunu / Kama mı büktü belini

Alnından kazı keserken / Karşı mı verdin elini”

“Bebek seni aldım kaçtım / Yeşilhöyük sekisinden

Elleri emmeyen bebek / Bildin mi ana kokusundan” (Aslan t.y.: 91)

Bu ağıtta Ermenilerin bütün zaafı ortaya çıkıyor: kadın-çocuk demeden savunmasız masum insanları öldürmek, öldürürken işkence etmek ve kıymetli eşyalarını yağmalamak!

K. Erzin'li Yusuf'un Ağıtı: 1919 yılında, manifaturacı/bakkal Yusuf, arkadaşı Sellî Hasan ile İskenderun'a giderken Ermeni çeteleri tarafından yakalanırlar. Ermeniler, çeşitli eziyet ve işkencelerle öldürdükleri gençlerin cesedini, daha önce öldürdükleri Türklerin cesetleriyle (8-10 tane) birlikte tren istasyonundaki su kuyusuna atarlar.

Yusuf'un karısı, eşi için ağıt yakar:

“Hota emmimoğlu hota / İskele Payas'tan öte

Yusuf'umu öldürmüşler / Süngü ile dürte dürte”

.....

“Ben ağlarım gündüz gece / Ülger teraziden yüce

Yer sallandı, göğ ığrandı / Yusuf'un öldüğü gece” (Aslan t.y.: 86-87)

Bu ağıtta da, diğer örneklerden farklı olmayan bir katliam şekli görülmektedir. Adı geçen şahıslar süngü ile işkence edilerek öldürülmüştür. Öldürüldükten sonra da diğer cesetlerle birlikte bir kuyuya atılmıştır.

Bunların dışında araştırmacı – yazar Kadir Keçebaş'ın Çukurova yöresinde yaşanan Ermeni olaylarından hareketle kaleme aldığı “*Yandı Çukurova Yandı*” adlı hikâye kitabında da ağıt örneklerine rastlanmaktadır. Yazar, kitabın omurgasını oluşturan bu ağıtların uyarılma olmadığını, bizzat bölgenin kadınlarından dinleyerek kaydettiğini ifade eder (Keçebaş 2015: 4). Ancak eserde yer alan ağıtlar, uzun olmayıp müstakil dörtlüklerden oluşmaktadır. Yazar, yeri geldikçe, konuya uygun düşen ağıtlardan örnek olarak birer dörtlük vermiştir. Hatta eserin adını da bir ağıttan esinlenerek verir:

“Yandı Çukurova Yandı
Kartal uçtu, karga konu
Koynumuzda beslediğimiz
Kargalar gözümüz oydu” (Keçebaş 2015: 98)

Ayrıca başka ağıt örnekleri de yaşanan olaylarını vahametini açık bir şekilde göstermektedir:

“Hepimizi aldattılar
Düşman ardına kattılar
Ağlıyor diye yavrumu
Boğup da suya attılar” (Keçebaş 2015: 126)

xxx

Dam başından bakıyorlar
Çengellere takıyorlar
Öldüğüne yanmıyorum
Hayasına bakıyorlar” (Keçebaş 2015: 138)

“Zeytinlu Abdullah” hikâyesinin girişinde ise kahramanın, başına gelenleri:

“Gonca gülüm soldurmuşlar
Pişirerek öldürmüşler
Apdillamın yoldaşların
Bir hendeğe doldurmuşlar” (Keçebaş 2015: 56).

şeklindeki bir dördlük ile anlatır.

Ama öyle bir ağıt örneği var ki, hiçbir şair, Fransızlarla Ermenilerin birlik olup halka uyguladıkları zulmü aşağıdaki dördlükten daha güzel anlatamaz:

“Keskin Fransız süngüsü
Dinmez yüreğim yangısı
Gâvur gâvura garıştı
Daha gâvuru hangisi” (Keçebaş 2015: 104)

Dördlükte, her ikisinin de zulmetmede birbirinden geri kalmadığı yalın bir şekilde ifade edilmektedir. Fransız süngülerinin diğer süngülerden farklı, kesici bir özelliğinin olduğu söylenir. Ağıtta geçen; “Keskin Fransız süngüsü” mısraı bu farklılığı hatırlatmaktadır. “Gâvur gâvura garıştı /Daha gâvuru hangisi” mısraları ise Fransız-Ermeni işbirliğini ve Türk halkına yaptıkları işkence ve katliamların sınırsızlığını açık bir şekilde anlatmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi birçok ağıtta Ermeni ve Fransızlar için “gâvur” terimi kullanılmıştır. Nitekim Kozan’ın Minnetli Köyünden İbrahim Hoca’nın hanımı, oğlu ve küçük çocuklarının Ermeniler tarafından Tereli Pınar’da kesilerek öldürülmesi üzerine Ferhatlı köyünden Emine Ağca’nın yaktığı ağıtta da aynı durum söz konusudur:

“*Kaynanası gelininen*

Düşman gelir çalımınan

Biz de böyle uğraşıyok

Gavurunan zulümünen “(Ağca 2007: 36)

Verdiğimiz bu örneklerin dışında, daha birçok ağıtta aynı konu işlenmektedir. Ağıtlarda geçen olaylardan çoğu bu dönemde yaşayan tanıkların hatıraları arasında da benzer şekilde yer almaktadır. Bu bağlamda; *Ermeni Terör Merkezi Kilikya Kilisesi* (Yurtsever 1983), *Kadirli Tarihi / Kökenler / Tarihten Seslenirse* (Yurtsever 2008), Çukurova’da, *Türklerin Soykırımı Uğradığı Bir Yer / Yeşiloba* (Yurtsever 1990), *Hacın Dosyası* (Onar 1984), *Kuruluşundan Kurtuluşuna, Bağlantıları ile Saimebeyli* (Onaran t.y.), *Seferberlik ve Kurtuluş Savaşından Hatıralar* (Kocaman 2016) gibi eserler konuyla yakından ilgilidir.

Gerek bu bahsettiğimiz eslere bakıldığında gerekse yöre halkı konuşturulduğunda ve konuyla ilgili ağıtlar incelendiğinde Ermenilerin gerçek yüzü açıkça ortaya çıkmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz ağıtlarda; masum insanların üzerlerine benzin dökülüp diri diri yakılması, derilerinin yüzülüp gözlerinin oyulması, kazanlarda kaynatılması, süngülerle parçalanması, el ve ayaklarının bağlanıp kurşunlanması, tel ve iplerle boğulması, ırza tecavüz, çocukların yetim ve hanımların dul bırakılması, kıymetli eşya ve paralarına el konması ve daha akla, mantığa, vicdana sığmayan birçok olayı görmek mümkündür.

Ağıtlarda yer almayıp dönemin şahitleri tarafından anlatılan öyle hatırlar var ki yukarıda bahsedilen işkenceler bunların yanında hafif kalır. Örneğin Kozan’da Ermenilere ait birkaç fırından söz edilir. Bu fırınlara Türkleri atıp yaktıkları söylenir. Hatta tanıklardan biri, fırının arkasından suya benzer bir şeyin aktığını, fakat tuhaf bir kokusunun olduğunu görünce yanındaki arkadaşına bunun sebebini sorduğunu anlatır. O da, Ermenilerin fırında Kozanoğulları’nın çocuklarından birini yaktıklarını söyler. Fırının arkasından akan da yanan gencin yağıdır (Kocaman 2016: 306). İçlerinde, bebekleri göğe atıp altına kılıç tutarak veya süngü ile işkence ederek öldüren caniler de vardır. Hacın tarafında, insanların dili ve kulağı kesilerek kazıklara oturtulduğu anlatılır. Melek Hanımın ağıtında da ifade edildiği gibi Hükümet konağında rehin tutulan Müslüman kadınların çocukları ve bebekleri alınarak kazanlarda pişirilip tepsilere konularak, yemeleri için analarına ikram edilmiştir. Yine aynı bölgede, Kürt Genco Çavuş, Hükümet Meydanında bulunan çınar ağacına baş aşağı asılarak (çarmıha gerildiği de söylenir), bando-mızıkla eşliğinde diri diri derisi yüzülerek öldürülür. Kaytancı Ali’nin paralarını almaya çalışan çapulcular, bunu falakaya yatırıp ayak damarlarını patlatarak öldürürler.

Şaban Çavuş'un kızının ırzına geçtikten sonra kale üzerinde oynatırlar. Durumu gören babası, kendi kızını vurmak zorunda kalır. (Solak 1995: 59). Bazı Ermeniler ise Türklerin terk ettiği evlerin tavanını delerek içeriye gazyağı dökerler. Gazın koku her yere sindiğinden eşyalar kullanılmaz, yiyecekler yenilmez hale gelir. Ve daha buna benzer birçok acı olay, Van'da, Ezurum'da, Kars'ta, Hocalı'da yaşandığı gibi burada da yaşanmıştır.

Sonuç:

Görüldüğü gibi Çukurova yöresinde Fransızlardan destek alan Ermeniler Türk halkına açık bir şekilde soykırım uygulamışlar, kadın, çocuk, yaşlı demeden hepsini en ağır işkencelerle katletmişlerdir. Olayı yaşayan tanıkların anlattıklarıyla ağıtlarda anlatılan olayların örtüşmesi, bunların gerçekliğini göstermektedir.

Aslında ağıtlar bu yönüyle birer tarihi vesika gibidir. Çünkü diğer şiirlerde olduğu gibi ağıtlarda hayali konulara pek yer verilmez. Yani, bir insanın ölümü, hastalığı veya başına gelebilecek herhangi bir felaket hayal edilerek ağıt söylenmez. Canı yanmayan, acıyı yüreğinde hissetmeyen bir kişinin ağıt yakması mümkün değildir. Ağıtlarda, yaşanan acılar manzum olarak ifade edilir ki bu durum ağıtlarda anlatılan olayların gerçekliğini ortaya koymaktadır. Bu sebeple, Ermeni soykırımını konusunda iddialarda bulunanlar, olayları farklı yönlere çekmek isteyenler ve yalan-yanlış belgelerle ortaya çıkıp Türkleri suçlamaya çalışanlar, olaylara bir de bu ağıtların penceresinden bakmalıdırlar.

Vatanımızın bölünmezliği için can veren bütün şehitlerimizin ruhları şad, mekânları cennet olsun.

Kaynakça:

AĞCA, Emine. "Kozan Yöresi Ağıtları". *Kozan Sevdası*. 1 (2007): 35-36.

ARSLAN, İsmail. *Andırın Yöresinden Öyküleriyle Ağıtlar Taşlamalar Destanlar Maniler*. Adana: Aykut Basım, 2007.

ASLAN, Kadir. *Dört Yol Yer Adları, Efsaneler, Ağıtlar*. Antakya: Dört Yol Belediyesi Yayınları, t.y.

ÇELİK, Kemal. "Milli Mücadele Yıllarında Adana ve Çevresi", *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*. (hzl. Erman ARTUN- Sabri KOZ). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000, 109-121.

ERCİLASUN, Ahmet Bican vd. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.

GİZLİCE, Abdullah (hzl.). *Yüksel Özden Anısına Ağıt Yarışması / Osmaniye ve Yukarıçukurova Ağıtları*. Osmaniye: Osmaniye Folklor Araştırma Derneği Kültür Yayınları, 2012.

GÖRKEM, İsmail. *Türk Edebiyatında Ağıtlar / Çukurova Ağıtları Metin-İnceleme*. Ankara: Akçağ yayınları, 2001.

İVGİN, Hayrettin. *Tarihi Şiir ve Ağıtlarda Ermeni Katliamı*. Ankara: Kültür Ajans Yayınları, 2015.

KAFKASYALI, Ali. *Edebiyatımızda Ermeni Mezalimi*. Erzurum: A.Ü. Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınevi, 2001.

KEÇEBAŞ, Kadir. *Yandı Çukurova Yandı*. Kayseri: Laçın Yayınevi, 2015.

KOCAMAN, Ali. *Yukarı Çukurova'da Ağıtlar ve Hikâyeleri*. Adana: Ekrem Matbaası, 2014.

KOCAMAN, Ali. *Seferberlik ve Kurtuluş Savaşından Hatıralar*. Adana: Ekrem Matbaası, 2016.

ONAR, Mustafa. *Hacın Dosyası*. Adana: Önder Matbaası, 1984.

ONAR, Mustafa. *Kuruluşundan Kurtuluşuna, Bağlantıları ile Saimbeyli*. Ankara: Ekin Yayıncılık, (t.y.).

SOLAK, Seviye. *Milli Mücadele ve Kadirli*. Erzurum: Taş Medrese Yayınları, 1995.

TEMİZ, Mehmet. *Andırın (Kahramanmaraş)'dan Derlenen Ağıtlar (İnceleme-Metin)*. Elazığ: F. Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005.

YURTSEVER, Cezmi. *Ermeni Terör Merkezi Kilikya Kilisesi*. İstanbul: Bayrak Yayıncılık, 1983.

YURTSEVER, Cezmi. *Çukurova'da, Türklerin Soykırımı Uğradığı Bir Yer / Yeşiloba*. Ankara: Kök Yayınları, 1990.

YURTSEVER, Cezmi. *Kalekilise (Haçin (Saimbeyli) Soykırımının Dehşet Yeri*. Ankara: Kamu Hizmetleri Araştırma Vakfı Yayınları, 1995.

YURTSEVER, Cezmi. *Kadirli Tarihi / Kökenler / Tarihten Seslenirse*. Adana: Ekrem Matbaası, 2008.

ÖRNEK METİNLER

1. Ölmüş Anayı Emen Bebeğin Ağıtı

1895 yılında Kahramanmaraş'ın Zeytin kasabesindeki Ermeniler, Geben'i basarlar. Birçok kişiyi öldürüp, kadınlara tecavüz ettikten sonra otuz kızı da dağa kaçırlar. Gece dağda karanlıktan faydalanan üç kız saklanarak kurtulur. Ancak Ermeniler, yedi gelini Geben yakınlarındaki Kırksu denilen yerde keserek öldürürler. Cenazesi getirilen gelinlerden birinin çocuğu emekleyerek gidip annesini bularak emmeye çalışır. Bu durum herkesi derinden etkiler. Ağıtı çocuğun babası veya gelinin bacasının yaktığı söylenir:

Aldım geldim bebek seni
Yeşil yurdun yakasından
Elleri emmeyen bebek
Bildin mi ana kokusundan
Akşamınan bir yel esti,
Yatsıyanan gâvur bastı,
İnsafı yok gara gâvur,
Yedi gelin birden kesti.

Gökde yıldız sayılır mı?
Çiğ yumurta soyulur mu?
Deli mi oldun deli bebek,
Ölmüş ana/mevta emilir mi?

Şu Geben'in de yazıları,
Ceylan kovar tazıları,
Gurban olam kele bacım,
Yetim guydun guzuları.

Ben başladım söylemeye
Kızlar gelsin bellemeye
Top zülüflü gelin ister
Bebek seni sallamaya

Geben'den yükledim yükü,
Habar yollayı yollayı
Dayandı gollarım bacım,
Beşik sallayı sallayı

Gebenin de n esik,
Gün doğmadan klge bası
Gavırımış goca gavır,
Sekiz gelin birden kesik.
(Temiz 2005: 468-469; Arslan 2015: 288-290)

2. Damlaca'da Ermeni Katliamına Ağıt

1922 senesinde, Hacın'dan kaçan Ermeniler, giderken bıraktıkları değerli eş-
yalarını almak için bir gurup Ermeni'yi tekrar Saimbeyli'ye (Hacın'a) gönderirler.
Bunlar dönerken gördükleri savunmasız insanları keserek öldürürler. Bu olaylar-
dan biri Kozan'dan Hacın'a doğru giden yedi masum insanın başına gelir. Bun-
ları Mahyalar köyü Damalaca mevkiinde yakalayan Ermeniler, yedisini de bıçak
ve satırlarla keserek şehit ederler. şehitler Feke'nin Kaşaltı köyündendir. Sarı Fakı
Mustafa'nın da eşi ve iki çocuğu şehitler arasındadır. Cesetlerin arasına oturan Sarı
Fakı Mustafa aşağıdaki ağıtı söyler:

Damlaca'nın mezarına
Bir gece yatmaya geldim
Kurulmuş şehit mezarı
Bebeği satmaya geldim

Küçük oğlum tatlı şeker
Ömer'im boynunu büker
Bugün anam gelir diye
ıkar da yollara bakar

Ahtım kaldı karşı dağda
Ağzım söyler gözüm ağlar
Doyamadım oğlum sana
Yalnız mer gönlüm eğler

Ya Muhammet sana n'oldu
Dizin kanlı, benzin kanlı
Yarın mahşere varırsın
Al bayraklı, ala kannı

Batumlu'nun oğlu Paşa
Kekil düşmüş hilal kaşa
Daha sen küçüksün oğlum
Beş-on sene daha yaşa

Batumlu'nun oğlu Mehmet
Kimseye eylemez minnet
Şimdi sizi kesecekler
Gâvura eylemen minnet

Gâvur, İslam öldürmesi
Var mı imiş yazarında
Oğlak gibi doğramışlar
Damlaca'nın mezarında (Kocaman 2014: 196-199)

3. Kurt Duran Kâhya'nın Ağıtı

Tapan'ın İncirci köyünün Akgedik mahallesinde oturan Kurt Duran Kâhya, kapısı herkese açık olan eli bol, gözü-gönlü açık bir yiğittir. Babasının vasiyeti ile evinin önüne "misafir çardağı" yapıp, yoldan gelip geçenleri misafir eder. Bunların çoğu da Fransız ve Ermeni'dir.

Bir gün, Kurt Duran Kâhya Kayseri'de eğitim gören oğlunun mezuniyetine gitmek için yola çıkar. Kirazyaylası'na vardığında bir ses duyar, kendisini çağırma-
tadırlar. Bakar ki hepsi, evinde misafir ettiği Fransız ve Ermeniler! Onlardan başka hiç kimsenin olmadığı bu yaylada Kurt Duran Kâhya'yı işkence ile öldürürler. Ellerini bağlayıp başını keserek kayalıklardan aşağı atarlar. Şehidin cesedine 13 gün sonra ulaşılır. Hanımı Elif, 13 dörtlükten oluşan bir ağıt yakar:

Duran sabahınan kalktı
Dalına (koluna) tüfeğini taktı
Duran Hacin'e giderken
Kiraz'da kâfirler yaktı
.....
Ermeniler baş kaldırdı
Her taraflara saldırdı
Ne kadar da zalim imiş
Çama bağlayıp öldürdü
.....

Netti Kadir Mevlam n'etti
Eşim de Haçın'e gitti
Kaderimiz böyle imiş
Ermeniler şehit etti (Kocaman 2014: 204 -210)

4. Molla/Mulla Kerim'in Ağıtı

1920 yılının Temmuz ayı ortalarında, Çelikleş Müfrezesi komutanı Tarsuslu Molla Kerim Kamberhöyüğü deresinde Fransız askerleriyle çatışmaya girer. Bunlarla kahramanca savaşır ama sonunda sağ kalanların hepsi esir düşerler. Ermeni nöbetçiler, bunların ellerini ayaklarını bağlayıp götürürken Backöprüsü'nde Milli Kuvvetler tarafından saldırıya uğrarlar. Esir Türklerin çoğu suya atarlar ama kurtulamazlar. Köprü'nün altından su kan renginde akar. Ancak Molla Kerim'in elleri bağlı olduğu için atlayamaz. Ermeniler, köprü'nün üzerine bunu kurşuna dzerler. Ağıtı annesinin yaktığı söylenir:

Teyyareler bomba attı
Çeteler yere yattı
Yetişin Kavaklı köyü
Molla Kerim esir gitti

Atları var at içinde
Ağır bukağı kışında
Çeteler hep peşinde
Molla Kerim yol içinde

Molla Kerim terki bağlar
Askerleri silah yağlar
On iki bacısı var
Molla Kerim der de ağlar

Belinde ferik kuşağı
Sarar dolayı dolayı
Molla Kerim'i yüzmüşler
Kana bulayı bulayı (İvgin 2015: 41)

Çeteler de yazılıyor⁷
İstihkâmlar kazılıyor
Ayan olsun Sinan Paşa
Mulla Kerim üzülyor

Firenk çizmesi kışında
Lavanta kokar saçında
Çete bozulmuş geliyor
Mulla Kerim yok içinde

Evimizin önü arpa
Kuzu gelir kırpa kırpa
Ne durursun gelin hatın
Bebek kaldı taze körpe

Firezden yastık etmişler
Üstüne beylik örtmüşler
Hiç mi akraban yoğ idi
Yol üstüne uzatmışlar

Adana'dan yürüdüler
Yenice'yi bürüdüler
Hiç mi akraban yoğ idi
İp taktılar sürüdüler

Çaylıca'dan bir kuş uçtu
Uçtu Yenice'ye düştü
Hiç mi akraban yoğ idi
Kefenin düşman biçdi

Adana'nın dağlarına
Ateş düştü bağlarına
Hiç kendisin bildirmiyor
Adana'nın bağlerine

Mulla Kerim Mulla Kerim
Ermeniler, Mevla Kerim
Öldürürseniz öldürün
İşte benim Mulla Kerim

⁷ Ağıt, Osmaniye'nin Kadırlı ilçesinde edebiyat öğretmenliği yapan İrfan CAN tarafından 7 Ocak 1984 tarihinde Ali Kemal Gülden'den (1919-2002) derlenmiştir. Kadırlı'nın Karabacak köyünde yaşayan Gülden ise, 1938 yılında evlerine misafir olarak gelen Adanalı bir çerçiden öğrenmiştir.